

Рецензії

Новий погляд на категорію комунікативної інтенції: україномовний дискурс

(Рец. на монографію: С. Т. Шабат-Савка. Категорія комунікативної інтенції в українській мові / С. Т. Шабат-Савка. – Чернівці : «Букрек», 2014. – 412 с.)

Лінгвістика XXI ст. засвідчує зміну пріоритетів – від структуралізму до антропоцентризму, до динаміки мовних форм, граматики висловлення. Монографія Світлани Шабат-Савки виконана саме в такому ракурсі й присвячена актуальній темі – визначенню категорійного статусу комунікативної інтенції та її мовній вербалізації в україномовному дискурсі.

Актуальність наукової праці очевидна з огляду на відсутність типологічного опису інтенцій в українській мові, на суперечливість та дискусійність питань, пов'язаних із лінгвістичним характером інтенції, її когнітивно-ментальним та філософсько-телеологічним підґрунтям. На наше переконання, монографія С. Т. Шабат-Савки поглиблює синтаксичну теорію якісно новим підходом до вирішення зазначеної проблематики передусім з урахуванням поліпарадигмального простору сучасного мовознавства, його антропоцентричних, когнітивних та прагматичних напрямів. Уперше в українському мовознавстві **комунікативну інтенцію** визначено як поняттеву категорію, у якій виразно есплікується план змісту (інтенційні потреби мовця: поінформувати, оповісти, запитати, спонукати, побажати, емоційно відреагувати на щось, оцінити, подякувати, поспівчувати, похвалити тощо) та план мовної репрезентації (синтаксична конструкція, речення / висловлення, текст / дискурс). Авторська концепція Світлани Шабат-Савки чітко сформульована, витримана впродовж усього дослідження, оперта на потужну фактологічну базу.

С. Т. Шабат-Савка створила свою лінгвістичну методіку, придатну для комплексного дослідження категорії комунікативної інтенції, для встановлення її міжрівневого категорійного статусу, типологічних виявів та засобів вербалізації. Авторка переконливо визначила **амбівалентний характер** комунікативної інтенції, у виразненні, з одного боку, інтенційними горизонтами комунікації, а з іншого – мовними засобами експлікації (с. 63).

Детальне структурування матеріалу та його логічний виклад дають змогу простежити магістральний обсяг роботи, здійснений автором. У передмові й у п'ятьох розділах монографії С. Шабат-Савка чітко окреслила процедурний апарат дослідження, всебічно представила авторську концепцію наукового аналізу категорії комунікативної інтенції в українській мові.

У першому розділі «Комунікативна інтенція: категорійний статус і проблеми типології» авторка окреслила термінологічний вимір поняття інтенції у філософії, психології, літературознавстві, широко репрезентувала статус цього поняття в лінгвістичній практиці, у контексті сучасних лінгвістичних теорій, зокрема в теорії мовленнєвих актів, теорії мовленнєвої діяльності, теорії мовленнєвого впливу (с. 24 – 38). Відзначимо чіткість у диференціації понять «інтенція» й «комунікативна мета» (с. 43), «інтенція» і «функція» (с. 44), «інтенція» і «модальність» (с. 47), «інтенція» й «актуальне членування речення» (с. 55). Перший розділ – досить ґрунтовний і важливий, бо засвідчує вміння автора аналізувати і систематизувати значний за обсягом теоретичний матеріал, представлений у наукових студіях як українських, так і зарубіжних лінгвістів. Утім, автор зуміла визначити домінуючі парадигми в напрацюваннях учених і репрезентувати власну концепцію, яка розкриває синтаксичний характер комунікативної інтенції, її універсальність та **міжрівневий категорійний статус** (с. 66).

Цілком аргументовано й методично правильно С. Шабат-Савка вибудовує **універсальну типологію інтенцій**, яка оптимально репрезентує широчінь інтенційних прагнень та потреб мовної особистості в процесі спілкування. Сюди, зокрема, уналежнено когнітивно-ментальні інтенції; комунікативно-модальні інтенції; суб'єктивно-модальні інтенції; дискурсивно-жанрові інтенції; інтенції метакомунікативного вияву (с. 70). Запропонована типологія інтенцій постає логічною й релевантною для україномовного дискурсу.

Нам імпонує думка С. Шабат-Савки про те, що синтаксична система української мови – від синтаксеми, носія елементарного змісту, до надфразної єдності (тексту, дискурсу) – підпорядкована реалізації мовленнєвих намірів мовної особистості. А отже, до системи синтаксичних репрезентантів потрапляють різноманітні синтаксичні засоби: модально-інтенційні реченнєві конструкції, суб'єктивно-модальні синтаксеми, еквіваленти речення, контекстуально-ситуативні та стереотипні висловлення, фігурально-риторичні конструкти, жанрово-дискурсивні типи діалогічного та монологічного мовлення. Викликає схвалення чітке розуміння синтаксису як вершинного рівня мови, комунікативної інтенції – як важливого чинника, що забезпечує оформлення та використання певної синтаксичної одиниці в процесі комунікації.

Монографія актуалізує низку питань, що відзначаються актуальністю в сучасному лінгвістичному просторі українського мовознавства, наприклад, розгляд інтенції в контексті ментальності, толерантності, у соціолінгвістичному ракурсі, серед екстралінгвальних чинників комунікації. Зроблено акцент на тому, що комунікативна інтенція має глибоке когнітивно-ментальне підґрунтя, безпосередній стосунок до найскладніших феноменів людського буття, до людини, її концептосфери, виступає передумовою формування кооперативного чи конфліктного спілкування, діалогічного чи монологічного перебігу інтеракції (с. 89). Визначення категорійного статусу інтенції спонукало автора до розгляду і тих категорій, що мають антропоорієнтований характер і в основі яких перебуває основний суб'єкт комунікації (мовець).

Автор монографії демонструє глибоке дослідження інтенцій когнітивно-ментального типу, тих, які мовець виформовує на довербальному рівні (інтенції ствердження, інтенції заперечення, емотивно-аксіологічні інтенції) та інтенцій комунікативно-модального типу, які репрезентують основні мовленнєві потреби (сказати, запитати, попросити, наказати, застерегти, поздоровити, попросити вибачення тощо).

Логічність та послідовність характеризує і третій розділ «Грамматична репрезентація комунікативно-модальних інтенцій», у якому автор на багатому ілюстративному матеріалі демонструє синтаксичну репрезентацію комунікативних інтенцій розповідності, запиту, спонукання та оптативності. С. Т. Шабат-Савка справедливо визначає **висловлення** як основний синтаксичний засіб реалізації комунікативно-модальних інтенцій, а тому говорить про основні модально-інтенційні висловлення (розповідні, питальні, спонукальні та оптативні конструкції, речення умовної модальності). Хочемо відзначити релевантність для процесу спілкування запропонованого поділу комунікативних інтенцій спонукання на комунікативні інтенції категоричного спонукання, комунікативні інтенції пом'якшеного спонукання та комунікативні інтенції нейтрального спонукання (с. 154).

У четвертому розділі монографії об'єктом аналізу стали суб'єктивно-модальні інтенції (с. 197). Цілоком умотивовано серед засобів реалізації таких інтенцій автор розглядає суб'єктивно-модальні синтаксеми, ілюктивно-перформативні висловлення, непрямі конструкції, реченнєві еквіваленти, аргументуючи це тим, що саме мовець, автор конкретного висловлення, вибирає найбільш релевантний засіб для вербалізації інтенції. Цікавими вважаємо узагальнення про непрямі висловлення, використання яких автор наукової праці пов'язує з мовцем, його компетенцією та лінгвістичною креативністю (йдеться про те, що, наприклад, інтенцію волевиявлення можуть репрезентувати питальні висловлення, а інтенцію запиту – розповідні конструкції). Слушним видається спостереження С. Шабат-Савки щодо потенційних можливостей реченнєвих еквівалентів слугувати важливим засобом реалізації інтенцій мовця. Позитивним моментом постає і розгляд фігурально-риторичних одиниць (стилістичних фігур) у контексті синтаксичних репрезентантів категорії інтенції.

Викликає схвалення п'ятий розділ «Дискурсивно-жанрова реалізація категорії комунікативної інтенції», у якому запропоновано інноваційний підхід до аналізу дискурсивно-жанрових виявів категорії комунікативної інтенції. Заслуговує на підтримку авторська концепція щодо диференціації інтенційних виявів у зв'язку з дискурсивно-стильовою диференціацією мовлення. Авторці, з одного боку, вдалося впорядкувати надзвичайно багатий і новий фактичний матеріал у межах традиційного синтаксису, а з іншого, представити його на засадах національно зорієнтованої комунікативної граматики.

Досить оригінальною й цікавою є класифікація дискурсивно-жанрових інтенцій, створена на основі **інтенційної домінанти** – глобальної настанови дискурсу, це, зокрема, інтенції естетичності в художньому дискурсі, інтенції впливу в публіцистичному дискурсі, інтенції сакральності в конфесійному дискурсі, я-інтенції в епістолярній комунікації, інтенції аргументування в науковому дискурсі, інтенції регламентування в офіційно-діловому дискурсі, інтенції метакомунікативного вияву.

Важливим для утвердження та обґрунтування авторської концепції вважаємо виокремлення інтенцій метакомунікативного типу, які відображають поведінку мовців у дискурсі фатичної комунікації (с. 333). Заслуговує поцінування аналіз метакомунікативних інтенцій побажання, які Світлана Шабат-Савка цілоком аргументовано витлумачує як національно-культурні мовні конструкти, в основі яких є світобачення українського народу, його емоційність, обряди та вірування. Авторіві вдалося виявити та грамотно витлумачити як загальноприйняті, так і суто національні особливості засобів експлікації категорії комунікативної інтенції.

Монографію відзначає високий теоретичний рівень, ретельність опрацювання джерельної бази, логічність викладу, аргументованість висновків. Наукова праця є зрілим та оригінальним дослідженням, у якому отримано нові й обґрунтовані результати, що сприяють вирішенню важливих питань комунікативного синтаксису. Умотивованими та обґрунтованими постають висновки, що досить повно та всебічно висвітлюють результати наукової праці (с. 357 – 366).

Монографія Світлани Шабат-Савки розв'язує низку дискусійних та актуальних питань української граматики, репрезентує авторське бачення аналізованого матеріалу, більшість якого чи не вперше стає об'єктом такого глибокого синкретичного студювання.

Позитивно оцінюючи рецензовану працю, високий науковий рівень та професійну кваліфікацію її автора, водночас хочемо висловити деякі міркування. На нашу думку, вивчення засобів експлікації комунікативних інтенцій в офіційно-діловому дискурсі потрібно проводити із залученням ширшого ілюстративного матеріалу. Синтаксичного аналізу, очевидно, потребують інтенції естетичності не лише в поетичному, а й в інших типах дискурсів. Але це на перспективу.

Тема дослідження спонукала С. Т. Шабат-Савку до опрацювання багатьох наукових джерел (про це свідчить використана література), які пов'язані з комунікативною інтенцією, а тому текст монографії дещо переобтяжений термінологією. На наше переконання, під час перевидання рецензованої праці варто було б впорядкувати словник лінгвістичних термінів або зробити іменний термінологічний покажчик до монографії. Звичайно, висловлені міркування мають дискусійний характер і в жодному разі не ставлять під сумнів авторську, науково обґрунтовану концепцію дослідження, не впливають на позитивне враження від прочитання роботи.

Монографія Світлани Тарасівни Шабат-Савки «Категорія комунікативної інтенції в українській мові» – концептуально завершене й самостійне дослідження, яке має вагомe теоретичне та практичне значення, ґрунтується на новітніх теоретичних засадах функційно-категорійної граматики української мови. Наукова праця розрахована на широке коло лінгвістів, які цікавляться актуальними проблемами синтаксису. Монографія стане добрим помічником і студентам, і викладачам у навчальному процесі, під час читання спецкурсів та спецсеминарів з лінгвістики, лінгвокультурології, основ мовленнєвої діяльності. Зміст наукового дослідження має широкі перспективи для подальшого вивчення категорії комунікативної інтенції в різних жанрах текстової комунікації.

Рецензент – **Попова Ірина Степанівна**, доктор філологічних наук, професор кафедри української мови, декан факультету української й іноземної філології та мистецтвознавства Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара